

Економіка підприємства

УДК: 336.5.02

ВПЛИВ СТРУКТУРНИХ І ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВУГЛЕДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Гришко Н.В.

Розглянуто сутність концепції витрат утворюючих чинників. Приведено класифікацію структурних і функціональних чинників змін витрат у стратегічному управлінні витратами. Визначено вплив структурних і функціональних чинників на стратегічне управління витратами вугледобувних підприємств.

Ключові слова: витрати, класифікація, конкуренція, конкурентоспроможність, концепція, підприємство, чинник, стратегія, управління.

Позиції країни на зовнішньому ринку певною мірою визначаються конкурентоспроможністю її економіки. За цим показником Україна з 69 місця (серед 75 досліджених країн) у 2001 році змістилася на 56 місце (серед 57) у 2008 році. Практично це означає неконкурентність вітчизняної економіки [1].

Останні роки характеризуються зростаючою роллю вугілля як у світі, так і в Україні. Достатньо сказати, що за думкою експертів Всесвітнього Інституту Вугілля в наступні 25 років вугілля буде рушійною силою світової економіки. При цьому попит на вугілля зростає, як мінімум, на 50%. На думку європейських експертів, світовий ринок електроенергетики знаходиться на порозі переходу з газу на вугілля, як найбільш кращого для електростанцій виду палива. З цього виходить, що постійне підвищення ролі вугілля у світовій енергетиці – стабільна тенденція, яка знижує залежність й уразливість національної економіки від постійного та досить значного зростання цін на нафту та газ.

Підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки можливо за рахунок розвитку вугільної галузі й вишукування шляхів рішення цілого ряду проблем, які стоять перед нею. Однією з вагомих проблем вугільної галузі є висока собівартість вугільної продукції, яка значно перевищує ціну (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Фактичні собівартість і ціна 1 т готової вугільної продукції (ГВП) підприємств Мінвуглепрому за період з 2004 по 2009 р.

Показники	Фактичні значення на 1 т ГВП за роками					
	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
1	2	3	4	5	6	7
Собівартість ГВП, грн./ т	214,18	272,52	329,15	432,00	605,84	707,10
Ціна ГВП, грн./ т	171,71	219,11	244,71	293,50	453,88	442,03

Примітка. Дані за 2009 рік приведені за січень-вересень.

Сучасність висуває нові вимоги забезпечення стійкого економічного зростання держави і, в першу чергу, за рахунок досконалого управління витратами промислових підприємств.

Питання формулювання концептуальних основ управління витратами в різні часи розглядали: Шерер (Scherer), Остер (Oster), Каплан (Kaplan), Махер (Maher), М. Портер (M.Porter), Купер (Cooper), Дж. Шанк і В. Говіндараджан та інші зарубіжні вчені. Визначення концепцій управління витратами, дефініцій з цього питання розглядали і російські вчені (Кокорев, Курченков, Г.І.Хотинська та ін.), та українські (Нападовська, Несвет, Череп А.В. та ін.). Як відомо, концепція витратоутворюючих чинників є традиційною для більшості промислових підприємств, і в тому числі, вугледобувних. Ця концепція висвітлена у 80-х роках 20 століття в роботах Шерера, Остера, Каплана, Махера, М. Портера, Купера, Риле Дж.[3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Основою концепції витрато утворюючих чинників є функціональні та структурні чинники. До сьогодні в практичній діяльності промислових підприємств розглядається, головним чином, залежність формування собівартості від функціональних чинників. Це пояснюється консервативністю керівників, відсутністю систем управління витратами й прихильністю аналітиків до традиційних методів фінансових оцінок.

Управління вартістю кінцевого продукту промислового підприємства залежить від впливу безлічі чинників, які також впливають один на одного. Тому, з'ясування поведінки витрат під впливом складної взаємодії сукупності чинників, які утворюють зміни витрат, уміння передбачати негативний їх вплив та уникати від такого впливу є головною метою стратегічного управління конкурентоспроможними витратами промислового підприємства. Ціль статті – визначення впливу структурних і функціональних чинників на стратегічне управління витратами вугледобувних підприємств.

Першим кроком в стратегічному управлінні конкурентоспроможними витратами є визначення основних чинників, які мають впливові значення на досягнення мети. Загальновідомо, що собівартість продукції є функцією, перш за все, тільки одного визначального чинника – обсягу виробленої продукції. У зв'язку з чим, в управлінні промисловим підприємством превалюють такі показники витрат, як: постійні, змінні, середні, граничні; витрати на гривню виробленої продукції, на одиницю продукції тощо. У таблиці 2 з метою визначення витрато утворюючих чинників наведена їх класифікація у стратегічному управлінні витратами.

Наведена у таблиці 2 класифікація, не є вичерпною, але дозволяє визначити певні питання аналізу витрат в контексті стратегічного управління конкурентоспроможними витратами.

Кожне промислове підприємство, з метою стратегічного управління своїми витратами, може обирати певний перелік структурних чинників змін витрат, які не зіставляються пропорційно з показниками діяльності промислового підприємства. Використовуючи різні економіко-математичні методи, визначається вплив на витрати кожного з структурних чинників.

На сьогодні усвідомлення важливості для ефективної діяльності промислових підприємств, в першу чергу, є управління нерегульованими й неконтрольованими чинниками. Використання тільки традиційних методів (управління витратами у короткостроковому періоді) приводять до суттєвих відхилень фактичних витрат від запланованих. Наприклад, як свідчать дані таблиці 3, по ДП «Певомайськвугілля» за 2000-2007 рр. спостерігається невиконання плану (за окремим виключенням) по собівартості 1 т готової вугільної продукції. Фактична собівартість однієї тони готової вугільної продукції значно перевищує планову величину. Але питання складається в тому, що при плануванні собівартості однієї тони готової вугільної продукції на підприємстві не враховують вплив неконтрольованих чинників.

Можна стверджувати (хоча і не завжди), що більш вищий рівень функціональних чинників – чинників, що управляють витратами (зміни функціональних чинників пропорційні змінам показників діяльності), покращує стан з управління витратами. Але необхідно знати, що для кожного з структурних чинників «збільшення» не означає «покращення». Що стосується функціональних чинників «збільшення» означає «покращення» [3, с. 29].

В публікаціях з приводу впливу структурних і функціональних чинників на стратегічне управління витратами не простежується погодженість авторів з приводу переліку основних чинників, які впливають на зміни витрат [11, 12].

Менеджери промислових підприємств при управлінні витратами основну увагу приділяють чинникам, які утворюють собівартість вироблення продукції, планову величину витрат визначають за техніко-економічними показниками, не приймаючи до уваги закономірності, які відображають причинно-наслідкові зв'язки досліджуваних явищ. В сучасних умовах ринкових відношень ефективно планування, прогнозування, управління витратами можливе тільки у процесі урахування поряд з керованими чинниками також випадкових чинників, які проявляються у виробничій діяльності підприємства.

Таблиця 2

Класифікація чинників змін витрат у стратегічному управлінні конкурентоспроможними витратами

Категорія витрат	Об'єкт	Характеристика
1	2	3
1. Структурні чинники змін витрат (не зіставляються пропорційно з показниками діяльності промислового підприємства)		
1.1 Масштаб	Обсяг інвестицій	Сума коштів, які необхідно вкласти в розвиток виробництва, в дослідження й розробки, маркетингові дослідження з виробництва певного товару (виробу, продукту, послуги).
1.2 Діапазон	Ступінь	Вертикальна інтеграція. Горизонтальна інтеграція більше пов'язана з масштабом діяльності.
1.3 Досвід	Сукупність практично засвоєних знань, навичок, умінь	Відтворення будь-якого явища, створення нового у певних умовах з метою дослідження, випробування. Повторення дій та операцій, які вже апробовані багаторазово в минулому.
1.4 Технологія	Певні технології, які застосовуються на кожному етапі ланцюжка цінностей	Застосування сукупності методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату в процесі виробництва продукції.
1.5 Складність	Різноманіття за складом вхідних частин і зв'язків між ними	Застосування загальних принципів раціональної організації виробничого процесу: спеціалізації, диференціації, паралельності, безперервності, ритмічності, автоматичності, гнучкості тощо
1.6 Структура виробництва	Чинники, що визначають структуру виробництва	До чинників, що визначають структуру виробництва, належать: методи виготовлення продукції, характер виробничого процесу, масштаб виробництва, спеціалізація й кооперування підприємства, ступінь охоплення стадій життєвого циклу виробів, місце розташування підприємства, керованість об'єктами виробничої структури тощо
1.7 Організація виробництва	Сукупність принципів, форм і методів, що забезпечують раціональне поєднання і використання у просторі всіх складових процесу виробництва	Організація виробництва припускає наявність у промислового підприємства необхідної виробничої та організаційної гнучкості, що проявляється в його здатності у найкоротші терміни перебудуватися на виготовлення нових видів виробів
1.8 Місце промислових підприємств у народно-господарському комплексі	Взаємозв'язок промислового підприємства з основними елементами народного господарського комплексу	Основні зв'язки промислового підприємства: держава (податки – дотації); ринок ресурсів (ресурси – витрати); ринок товарів (товари і послуги – дохід від продажу)

продовження таблиці 2

Категорія витрат	Об'єкт	Характеристика
1	2	3
2. Функціональні чинники – чинники, які управляють витратами (зміни функціональних чинників пропорційні змінам показників діяльності)		
2.1 Використання трудових ресурсів	Постійне підвищення кваліфікації працівників	Підвищення продуктивності праці, ефективності функціонування підприємства
2.2 Система управління якістю	Сукупність властивостей продукції, що обумовлюють її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням	Взаємопов'язаний комплекс заходів для встановлення забезпечення і підтримання необхідного рівня якості продукції при її розробці, виробництві, експлуатації або споживанні, здійснюваних шляхом систематичного контролю якості і цілеспрямованого впливу на умови і чинники, які впливають на якість продукції
2.3 Використання потужностей	Розрахунок виробничої потужності промислового підприємства	Вихідний пункт оцінки виробничого потенціалу промислового підприємства і ресурсного обґрунтування його робочої програми. Максимально можливий випуск продукції або переробки сировини у встановленій номенклатурі й асортименті при повному використанні виробничих площ і устаткування.
2.4 Конфігурація	Розрахунок ефективності проекту	Взаємне розташування основних структурних підрозділів промислового підприємства
2.5 Генеральний план промислового підприємства	Просторове розташування основних виробництв, допоміжних цехів, обслуговуючих служб промислових підприємств	Генеральний план підприємства – графічне зображення його території з усіма будівлями, спорудами, комунікаціями, шляхами сполучення, які прив'язані до певної території і який відповідає наступним вимогам: забезпечення прямого руху предметів праці при переміщенні з одного підрозділу до іншого; розташування будівель і споруд повинне відповідати пожежно-технічним, санітарно-гігієнічним, світлотехнічним і екологічним нормам; раціональне зонування території узгодженість зі схемою планування району.
2.6 Господарські зв'язки з постачальниками матеріальних ресурсів та послуг	Розроблення системи матеріально-технічного забезпечення промислового підприємства	Визначення системи матеріально-технічного забезпечення як складової загальної логістичної системи підприємства, метою якої є управління витратними потоками у сфері виробництва та обігу: вибір постачальників; закупівля матеріальних і нематеріальних ресурсів; вибір засобів і схем транспортування матеріальних ресурсів; складування.
2.7 Господарські зв'язки із замовниками продукції та послуг	Розроблення системи збуту готової продукції промислового підприємства	Формування системи господарських зв'язків із замовниками: реклама діяльності підприємства; підписання договорів; вибір базисних умов поставок продукції, обґрунтування ціни на продукцію

Зрозуміло, що вплив такого чинника як обсяг продукції, дуже впливового на рівень витрат у короткостроковому плануванні, у стратегічному управлінні витрат не вирішує проблеми визначення конкурентоспроможних витрат у майбутньому за різними чинниками, які пов'язані з позицією підприємства серед конкурентів.

Таблиця 3

Динаміка виконання плану по показнику «Собівартість 1 т готової вугільної продукції в оптових цінах, грн.» ДП «Певомайськвугілля» за 2000-2007 р. (дані форм 10-п «Звіт про собівартість ГВП»)

Показник		ДП «Певомайськ-вугілля»	Шахта «Менжинського»	Шахта «Первомайська»	Ш. управління «Золоте»	Шахта «Карбоніт»	Шахта «Радуга»	Шахта «Горська»	Шахта «Тошківська»
2000	план	121,58	139,28	156,02	121,62	106	109,7	119,97	123,5
	звіт	220,9	463,13	386,25	176,31	200,75	188,25	164,63	486,28
	%	181,69	332,52	247,56	144,97	189,39	171,6	137,23	393,75
2001	план	127,76	146,65	185,60	157,68	145,60	160,45	145,56	156,45
	звіт	243,69	322,95	414,16	180,02	202,92	0,00	226,92	591,01
	%	190,73	220,22	223,15	114,17	139,37	0,00	155,89	377,76
2002	план	159,56	0,00	209,55	158,65	153,56	-	148,75	143,86
	звіт	312,17	449,87	313,24	308,93	259,08	-	253,18	806,25
	%	195,64	-	149,48	194,72	168,72	-	170,21	560,44
2003	план	158,16	-	197,73	149,28	152,48	-	153,03	163,71
	звіт	303,55	-	348,26	371,58	232,64	-	241,04	754,47
	%	191,93	-	176,13	248,91	152,57	-	157,51	460,86
2004	план	1146,9	-	248,57	217,76	235,32	-	246,45	198,76
	звіт	3285,4	-	1772,7	400,22	267,73	-	321,23	523,48
	%	286,47	-	713,18	183,79	113,77	-	130,34	263,37
2005	план	376,28	-	479,42	353,56	355,55	-	393,76	376,56
	звіт	752,3	-	1040,3	740,62	663,17	-	778,64	594,98
	%	199,93	-	216,99	209,48	186,52	-	197,74	158
2006	план	673,03	-	611,71	572,49	575,71	-	759,09	734,06
	звіт	1352,2	-	4365,9	926,68	1169,9	-	4975,1	805,68
	%	200,91	-	713,72	161,87	203,21	-	655,41	109,76
2007	план	-	-	-	-	-	-	-	-
	звіт	751,57	-	1010,6	2260	295,66	-	2518,2	1068,9
	%	--	-	-	-	-	-	-	-

Таким чином, у стратегічному управлінні витратами необхідно урахувати крім показника «обсяг готової вугільної продукції», інші зовнішні та внутрішні чинники. До готової вугільної продукції, відповідно до наказу Мінпаливенерго України від 26 серпня 2001 року №30 та Методичних рекомендацій з обліку витрат на виробництво готової вугільної продукції, розробленими Інститутом економіки промисловості НАН України (2008 р.) до готової вугільної продукції (§ 1) належить вугільна продукція, обробка якої закінчена та яка пройшла приймання і відповідає технічним вимогам та стандартам згідно з умовами договорів із замовниками (споживачами), або інших нормативно-правових актів.

Система управління промисловим підприємством – це безперервний циклічний процес виз-

начення напрямків функціонування підприємства, формулювання цілей та їх обґрунтування, планування та прогнозування, прийняття управлінських рішень та їх реалізації, аналіз та контроль наслідків реалізації управлінських рішень, їх оцінка та коригування. Величина ефективності розробки процесу стратегічного управління витратами розраховується як відхилення між стратегічними цілями та конкретними можливостями підприємства.

Отже, актуальність проблеми стратегічного управління конкурентоспроможними витратами промислового підприємства та її вирішення міститься в процесі синергії теорії управління підприємств розвинених країн з практикою функціонування вітчизняних промислових підприємств. Тобто, управління витратами промислових підприємств з урахуванням чинників невизначеності й виробничо-господарського ризику, дозволить конкурувати в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вище викладене, можна стверджувати, що основними положеннями стратегічного управління витратами з використанням концепції витрато утворюючих чинників є такі.

По-перше, для стратегічного управління витратами вугледобувних підприємств обсяг готової вугільної продукції не є істотним чинником, який пояснює поведінку витрат.

По-друге, з метою стратегічного управління конкурентоспроможними витратами більш впливовим є розроблення системи управління структурними чинниками змін витрат, які не зіставляються пропорційно з показниками діяльності вугледобувного підприємства, та функціональними чинниками – чинниками, що управляють витратами (зміни функціональних чинників пропорційні змінам показників діяльності), що покращують стан і формують конкурентоспроможну позицію вугледобувного підприємства на ринку.

По-третє, для стратегічного управління конкурентоспроможними витратами не всі стратегічно визначальні чинники одночасно є важливими у певний тимчасовий період. Причому у кожній конкретній ситуації, будь-які з структурних чи функціональних, ймовірно будуть важливіші за інші.

По-четверте, з метою виявлення величини впливу окремо кожного структурного чи функціонального чинника на поведінку стратегічних витрат обирається конкретна система стратегічного аналізу.

Подальші дослідження спрямовані на визначення критеріїв на додаткове покриття витрат вугледобувних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IMD-Lausanne: [Електрон. ресурс]: Режим доступу: <http://www.imd.ch>
2. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.br.com.ua>
3. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами / Дж. Шанк, В. Говиндараджан: пер. с англ. В.С. Бугаева–СПб.: ЗАА «Бизнес Микро». 1999. – 228 с.
4. Хотинская Г.И. Концептуальные основы управления затратами / Г.И. Хотинская // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. - №1. – С. 28-33.
5. Череп А.В. Управление витратами суб'єктів господарювання.: моногр. / А.В. Череп –Ч.1:– Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 368 с.
6. Prasad K. Foundations of Modern Economics. / K. Prasad - New Delhi, 1986.- P 461.
7. Макухін Г.А. Оцінка трансакційних витрат підприємства: автореф. дис.. к-та. екон. наук: 08.06.01 / Східноукр. ун-т ім В.Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.
8. Савчук В.П. Стратегическое управление издержками. / В.П. Савчук: [Електронний ресурс]: – <http://www.logistics.ru>.
9. Мамот В. Модель розподілу конкурентних переваг підприємств у економічному просторі / В. Мамот // Економіст. – 2002. - №5. – С. 64-67.
10. Porter M.E. Competition in global industries Boston (Mass.): //Harvard Business School press. - 1986. - P. 38-42.
11. Riley, John G. 1987. Bred Rationing: A Further Remark.
12. Green P.E., Carmene F.I., Inrand Smith S.M. 1989. Multidimesional Scaling Concepts and Applications. Boston: Allyn and Bacon.